

Kur'ân'ın Ahlâkî-Hukukî Öğretilerinin Anlaşılmasına Yönelik Bir Yorum Modeli

Abdullah Saeed*
Çev.: Enes Büyük**

Öz

Bu bölüm, “Abdullah Saeed, Interpreting the Qur’ân: Towards a Contemporary Approach, London: Routledge, 2006”, künyeli kitabın 145-154. sayfaları arasında yer alan “Epilogue” (Hâtîme) başlıklı son bölümünün çevirisidir. Bu bölümün başlığı olmamasına rağmen genelde kitabın, özeldede bu bölümün ana temasını dikkate alarak böyle bir başlık vermeyi uygun gördük. Bu bölümü çevirme gerekçemiz söz konusu yorum modelinin özet olarak kitabın bu bölümünde sunulmuş olmasıdır. Yazarın sunduğu yöntemin, kendisini bağlamsalcılar dediği gruba dâhil etmesinden de anlaşılacağı üzere aslen Fazlur Rahman’ın Kur’ân’ın anlaşılmasına yönelik teklif ettiği ‘ikili anlama’ yönteminden mülhem olduğu görülecektir. Oradaki temel yaklaşım muhafaza edilerek bu anlama yönteminin biraz daha açıldığı söylenebilir. İkili anlama yöntemi bağlamında söz konusu yaklaşımın temel unsurlarına yöneltilen eleştiriler çevirisini sunduğumuz bölümde ileri sürülenler için de geçerli olacaktır. Elbette çevirisini yaptığımız bu metin Saeed’in konuyla ilgili görüşlerini derli toplu bir şekilde sunmamakta, ancak kitap boyunca ne tür konuları işlediğine dair fikir vermekte ve dikkate alınmasını düşündüğü yorum modelini özet bir şekilde bize sunmaktadır.(çev.)

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Yorum, Çağdaş Yaklaşım, Tefsir Geleneği

* Abdullah Saeed, Avusturalya Melbourne Üniversitesi’nde İslamî araştırmalar sahasında doktorasını tamamlamıştır. Ayrıca aynı üniversitede dilbilim-edebiyat alanında da yüksek lisans yapmıştır. Çeşitli enstitü ve kuruluşlarda çalışan Saeed, 2003’te profesör olmuştur. Melbourne Üniversitesi Asya Enstitüsü İslamî Araştırmalar Ulusal Merkezi’nde profesör olarak çalışmaya devam etmektedir. Metin ve bağlam, içtihat ve yorum üzerine odaklanmakta ve kendi ifadesiyle sıkı bir şekilde İslam düşüncesinin reformunu savunmaktadır. Yazarın yayınları genelde Kur’ân hermenötüğü, İslam ve insan hakları, İslam hukuku reformu, Avusturalya’daki Müslüman topluluklar, İslam ve din özgürlüğü gibi konuları kapsamaktadır. Bk. <http://www.abdullahsaeed.org/about-me>. (çev.) Bu arada her ne kadar isimlerini bilmesem de çeviriye sağladıkları katkı sebebiyle hakemlere teşekkür ederim. (çev.)

** Arş. Gör, Recep Tayyip Erdoğan Ü İlahiyat Fakültesi, Tefsir Bilim Dalı, enesby_55@outlook.com

Abstract

A Model of Interpretation for the Understanding of the Ethico-Legal Values of the Qur'ân

This section is a translation of the last part (pp.145-154) of the book called *Interpreting the Qur'ân: Towards a Contemporary Approach*. Although this section does not have it, we considered to give this title to the translation, taking into account both the general theme of the book and its last part. We have translated this section of the book as the model of interpretation mentioned was presented in it. Actually it will be seen that the method offered by the author who considers himself being among contextualists, is inspired from the "Double Movement" of Fazlur Rahman. It can be said that this method explained in detail in this section, keeping the basic approach in the "Double Movement". However criticisms on the main elements of the "Double Movement" in the various studies will also be held for the suggestions in the same section. Certainly, the paper which translated doesn't contain completely Saeed's views on the subject; nevertheless it gives an idea about the issues that he mentioned throughout the book and briefly offers the model of interpretation that he views important.

Key Words: *Qur'ân, Interpretation, Contemporary Approach, Interpretation Tradition*

Atıf: Abdullah Saeed, "Kur'ân'ın Ahlâkî-Hukukî Öğretilerinin Anlaşılmasına Yönelik Bir Yorum Modeli", çev. Enes Büyük, *KTÜİFD*, c. 3, sy. 1, Bahar 2016 ss. 139 - 153.

Özellikle *hadis*, *usûlü'l-fikh* ya da *tefsir* gibi şer'î disiplinlerin şu an ki durumları kendi var olan paradigmalarına yönelik herhangi bir köklü değişiklik söz konusu olduğunda ümit verici görünmüyorlar. Şer'î disiplinler gelişip dördüncü/onuncu ve beşinci/onbirinci yüzyıllarda olgunluklarına ulaştınca, zaman içerisinde genel anlamda canlılıklarını ve yaratıcılıklarını yitirmişlerdir. Yalnızca nadiren bazı âlimler “suyu bizzat test etmiş” ve mevcut paradigmaya meydan okumuştur. Gelenek ve bu geleneğin yeniden değerlendirmesi arasındaki karşı karşıya gelişlerin galibi çoğu zaman kurulu düzen olmuştur.

Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875) gibi öncü figürlerin geliştirdiği metotlar *hadis* eleştirisinin zirvesi olarak kabul görmüştür. Hiçbir kayda değer bir arındırma ve yeniden sorgulama ulema tarafından gerekli görülmemiştir. *Hadise* yönelik modern batılı eleştirel akademik yaklaşım, hadisin otantikliğine kuşkulu bakışından ve metodolojisinden dolayı Müslüman dünyada son yıllara kadar göz ardı edilmiştir. Şu ana kadar İslamî akademyada *hadis* eleştirisinin metodik yönlerini yeniden düşünmeye yönelik birkaç alamet görünmektedir.

Örneğin hukuk esaslarıyla (*usûlü'l-fikh*) ilgili durum da iyimser olmak için herhangi bir sebep sunmamaktadır. Şafii'nin (kendi meşhur *Risale*'sindeki) hukuk prensipleri dördüncü/onuncu ve beşinci/onbirinci yüzyıllarda önde gelen çeşitli araştırmacılarca kabul edilip geliştirildiğinde, bu disiplinin artık olgunluğuna ulaştığı düşünülürdü. Altıncı/onikinci asırdan sonra, âlimlerde çoğu zaman, kendilerinden önceki âlimlerin görüşlerinin derleyicisi ve toplayıcısı olma gibi bir işlevi gerçekleştirmele-ri beklenmişti. Bundan dolayı biz, *usûl* muhtasarlarının muhtasarlarına sahibiz.¹ Ender durumlarda bu disiplinlerin sınırlarının ötesine geçmeye teşebbüs eden, örneğin Şatıbî (ö. 766/1388) gibi âlimlerin olduğu da doğrudur. Fakat Şatıbî de kendisini zamanındaki paradigmanın katılığıyla çevrenilmiş olarak bulmuştur. Yine de *Muvafakat*'ında o, *makâsıt* diye terimleştirdiği bir sistemi inşa etmeye çalışmıştır. Disipline önemli bir katkı sağlamasına rağmen bu çalışma sonraki kuşaklar üzerinde minimum etkiye sahip olmuştur. Mevcut *usûlü'l-fikh* metodolojisi ve onun çerçevesi modern döneme kadar belirleyici olmaya devam etmiştir.

1 Örneğin Âmidî (ö.631/1233)'nin *el-İhkam fi usûli'l-ahkam* adlı eseri kendisi tarafından *Muntehe's-sûl* ismiyle ve İbn Hâcib tarafından da *Muntehe's-sûl ve'l-a'mâl fi ilm'il-usûl ve'l-cedel* başlığıyla ihtisar edilmiştir. Daha sonra İbn Hâcib bunun da *Muhtasaru'l-munteha* isminde özetini yapmıştır.

Şatıbî gibi, Tûffî (ö. 716/1316) de *usûlü'l-fikh*'ın bazı meselelerini, *maslahat* (kamu yararı) kavramına vurgu yaparak yeniden düşünmeye teşebbüs etti. Onun *Risale*'sinde savunulan bu esaslı kavram sonraki kuşaklar üzerinde çok az etkiye sahiptir. Modern dönemde bile Tûffî'nin *Risale*'si ulema tarafından genelde sahiplenilmemiştir. Onun yaklaşımı da *usûl* disiplininin büyük ölçüde dayandığı Şafîliğe özgü temellere karşı gelmesinden dolayı fazlasıyla radikaldir. Tûffî'nin bu yaklaşımına yönelik herhangi bir kabul mevcut *usûlü'l-fikh* metodolojisine dair ulemanın kafa yormayı istemediği önemli değişiklikleri gerektirecektir.

İslam'daki çok yönlü disiplinlerden biri olan *tefsir* bir ölçüde diğer disiplinlerin bunaltıcı dogmatizminden kurtulmuştur. *Tefsir* geleneği saf gramatik olandan teolojik ve sembolik olanlara kadar çeşitli metotları, yaklaşımları ve prensipleri bünyesinde toplamıştır. Burada dahi *tefsirde* kullanılan birçok yeni yaklaşım Ehl-i Sünnet'in (orthodoxy) 'bekçileri' tarafından geçersiz, problemlili ya da daha kötüsü küfür (inançsızlık) olarak etiketlenmiştir.

Yirmibirinci yüzyıldaki Müslümanların ihtiyaç ve ilgileri doğrultusunda İslam düşüncesini ilerletmek ve geliştirmek amacıyla özellikle Müslümanların günlük ihtiyaçları ile İslam disiplinleri arasında devamlı genişleyen boşluğa köprü olma hususunda cesur adımlar atılması gerekmektedir. Bunun bir parçası sorgulamak ve daha sonra, İslam'ın teşekkül sürecinin akabinde geçen birkaç yüzyıl içinde yaratılan İslam düşüncesinin problemlerine yönelik çözümler üretmektir. Değişebilir ve değişemez olan, dinî olmayanın karşısında dinî olan, kutsal olmayanın karşısında kutsal olan gibi kavramların tümünün yeniden düşünülmesi gerekebilir. Teşekkül sürecinde kutsal olarak görülmeyen İslami disiplinlere yönelik birçok yaklaşım artık kutsal hale gelmiştir. Fakat bunların herhangi birine dair yeniden yorumlama çağrılarını kendilerini İslam'ın 'bekçileri' gören muhafazakâr ulema tarafından reddedilmiştir. Böylesi ciddi adımlar atma cesareti gösterenler de sık sık Oryantalizm'in veya Batı'nın İslam geleneğini yıkmayı amaçlayan yardımcıları olarak etiketlenmişlerdir.

Gelenek meselesine dair en az üç yaklaşım vardır: Temelde geleneğin olduğu gibi sorgusuz devamını savunan gelenekçi duruş; gittikçe artan bir esneklik derecesine sahip olmakla birlikte geleneğin devamı ve yeni bir başlangıç adına geleneğin kilit yönlerini red. Gelenekselcilik kuvvetli bir şekilde çeşitli *fikh* ekollerindeki *taklîd* (ilk âlimleri körü körüne takip)

tarafkarları tarafından savunulmuştur. Mutedil yaklaşım ise devamlılığı savunan Fazlur Rahman gibi araştırmacılar tarafından temsil edilmiştir. O İslam biliminin ön şartı olarak geleneğe sıkıca dayalı bir zeminin önemini vurgular.² Üçüncü pozisyon da erken dönemlerdeki uygulama ve hükümlerin İslamî disiplinler için çok az yeni bir çerçeve veya paradigma sunduğunu savunur.³ Gelenekselciliğin popülaritesi muhafazakâr ulemanın önemli bir kesimi içerisinde aklî faaliyet karşıtı bir çevrede gelişmektedir. Onların referans çerçeveleri 700 yılı kapsayan İslam disiplinleri tarihinde genel bir yaratıcılık eksikliğinin uzun sürecini devam ettirmektedir.

Buna rağmen bugün bu geleneğin yeniden düşünülmesi gerektiğini savunan araştırmacılar vardır. Örneğin *tefsir* metodolojisinin bazı yönlerini yeniden düşünmeye çabalayan Nasr Hamid Ebu Zeyd pek çok zorlukla karşılaşmıştır. Gerçekte, kısmen onun görüşlerinden ve (tabii ki de çeşitli konularda Mısır'daki yerleşik dini sistemle çatışmasından) dolayı o, mürtet olarak damgalanmış ve Hollanda'ya sürgüne gitmek zorunda bırakılmıştır. Ondan daha önce Fazlur Rahman da bir ölçüde benzer bir kaderi tecrübe etmişti. 1960'larda Rahman, Kur'an, *tefsir* ve İslam geleneği hakkındaki görüşlerinden dolayı hemcinsi Pakistanlılardan ve yine ulema olmayan kesimden gelen bir baskı altında kalmıştı. O da sürgüne zorlandı ve 1988'deki ölümüne kadar kalacağı Amerika'ya gitme mecburiyetinde kaldı. Bu örneklerdeki rahatsız edici mesaj, değişimi ve yerleşik düşüncelerin yeniden düşünülmesini savunanların çoğunlukla İslam dünyasının dışında, genellikle de entelektüel özgürlüğün görece yüksek düzeyde olduğu Batıdaki akademik kurumlarda hayatta kalmayı ümit edebilecekleridir. Bu durumun ilave bir yan etkisi de bu tip araştırmacıların yazılarını, genellikle, uluslararası bir muhatap kitle için Müslüman çoğunluk tarafından yaygın olarak kullanılmayan bir dille (örneğin İngilizce ve Fransızca) yazmalarındır. Bundan dolayı onların çalışmalarının İslam dünyasındaki etkileri sınırlı kalmaktadır.

Bu kitabın yazıldığı geniş bağlam önceden ifade edilmişti. O birçok Müslümanın ilgisine hitap etmektedir: Bir kişi Kur'an vahyini bugünün Müslümanlarının ihtiyaçlarıyla ilişkilendirmeye çalışırken ona sadık kalabilir mi? Müslümanlar metodolojik yönleri ve tarih bakımından bize

2 Rahman, Fazlur, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*, Chicago, IL, University of Chicago Press, 1982, p. 133.

3 Arkoun, Mohammed, *Rethinking Islam: Common Questions, Uncommon Answers*, trans. Robert D. Lee, Boulder, CO: Westview Press, 1994, p. 43.

nakledilen yoruma yönelik yaklaşımları hukukî olarak *yeniden* düşünebilir mi? Bu kitap modern dönemde Kur'ân yorumunu yeniden düşünmeye -farklı arkaplanlara ve bakış açılarına sahip çeşitli araştırmacılar tarafından savunulan yeniden düşünmeye- yönelik bu çağrılara bir cevaptır. Bu kitap böyle bir pratiğin meşruiyetine yönelik bir tez ortaya koymaktadır.

Öndört asır öncesinden gelen kutsal bir metni önemli ölçüde değişen bir dünya ile ilişkilendirme bizim için köklü bir problem olarak devam etmektedir. İslam hukukunun klasik ekolleri kurumsallaştıktan sonra Müslüman âlimler daha geniş toplumdaki değişikliklere uygun olarak Kur'ân'ı, özellikle de onun ahlâkî-hukukî içeriğini yorumlamaya daha az ihtiyaç duydular. İslam'da bir hukuk sistemi inşa etmede elde edilen ilk kazanımlar ve bu hukukun hayatın tüm meselelerine kadar genişletilmesi Kur'ân'ın, Müslümanların herhangi belli bir zaman ve mekândaki ihtiyaçlarını karşılayabildiği kanısını oluşturmuştur. Bazı insanlar şu soruyu sorar, "Eğer Kur'ân şüana kadar hayatın tüm yönlerine cevaplar sağlamışsa, o halde bunu yapmaya niçin devam etmesin ve şimdiye kadar benimsenen metodoloji bugün için neden uygun olmamalıdır?" Kur'ân tüm zamanlarda Müslümana rehberlik sağlarken, bu rehberliğe ulaşmak için kullanılan metodoloji, şartların ve zamanın değişmesinden dolayı revizyonu ve değişimi gerektirmektedir. Belli konuda (özellikle ahlâkî-hukukî alanda) benimsenen metodoloji –benim iddiama göre- bugün üstesinden gelemeyeceği büyük sorunlarla karşılaşmaktadır.

Yirminci ve şuan yirmibirinci yüzyılda dünya çapında toplumlardaki değişiklikler İslam *ümme*tinin tarihindeki herhangi bir dönemindekinden daha çarpıcı olmuştur. Astronomi ve astrofizikteki gelişmeler evren hakkındaki görüşlerimizi değiştirmektedir. Geçen elli yıl içinde gelişen insan hakları sorunları Müslümanlar da dahil tüm insanların söylemlerinin bir parçası haline gelmiştir. Benzer şekilde cinsiyet eşitliğiyle ilgili sorunlar birçok Müslüman topluma rahatsız edici bir ışık olarak yerleşmiştir. Yirmibirinci yüzyıla kadar cinsiyet *eşitsizliği* Müslüman dünyada önemli bir problem değildi, fakat toplumun doğasının, sisteminin ve kurumlarının değişmesiyle kadın şüanda gitgide hayatın tüm yönlerini erkeklerle birlikte paylaşmaktadır.

Teknolojik değişiklik insan yapısını anlama tarzımızı da dönüştürmektedir. Genetik mühendislik ve biyo-teknolojideki son gelişmeler, hakkında çok az şey bildiğimiz bir dünyaya bizi taşımaktadır. Genetik işlem

ve mühendislik yaygın hale geldi ve bununla birlikte; insanlık, yaratılış, Tanrı'nın insan işlerine, sağlık ve hastalığa müdahale etmesine dair şimdide dek beslediğimiz düşünceler yeniden düşünülmektedir. Bu, pek çok Müslüman ilim adamının baş etmede yeterli donanıma sahip olmadığı karmaşık ahlâkî, manevî ve hukukî sorunları artırmaktadır. Sonuç olarak klasik düşünceler, metotlar ve yaklaşımların yeniden düşünülmesi gerekmektedir. Hayatın bazı yönlerindeki değişiklikler Müslümanları kendi dinlerini pratize etme yolları hakkındaki geleneksel bazı kabulleri yeniden düşünmeye mecbur bırakmaktadır. Bazıları bunu bir tehdit olarak görmektedir. Öyle ki verecekleri cevap entelektüel meydan okumalardan uzaklaşmak demektir. Kendi hesaplarına, Müslüman ilim adamları bu meydan okumayla dürüstçe yüzleşmek zorundadır.

Benim Kur'an'ın yorum ve (bugünle) ilişkisi sorununa yaklaşımım bu bağlamdadır. Bu kitap Müslümanların Kur'an'ı modern dönemle ilişkilendirmede karşılaştıkları problemlerine yönelik tam bir çözüm sunmaz. Daha ziyade bu, Kur'an'ın belli bir yönünün –ahlâkî, hukukî içeriğinin- yorumu konusundaki bazı geleneksel fikirlerin yeniden düşünülmesi için bir tez ve başka araştırmacıların da katkı sağlayacağı bir projedir. Müslümanların Kur'an'ı bugünle ilişkilendirmek için yapması gerekebileceği belli şeyleri teklif etmektedir. İçinde yeniden düşünmenin gerçekleşeceği bazı fikirleri temin etmesine rağmen yine de büyük fotoğrafın bir parçası olarak görülmelidir.

Birçok *tefsir* literatürü hala gelenekselci çizgileri örnek almaktadır. Bugün *tefsir* hakkında yazı yazan araştırmacıların büyük çoğunluğu için, modern dönemde İslam uygulanırken geleneğe bağlı kalmak zorunludur. Bu gerekliliğe rağmen, Kur'an ve insanlar arasındaki anlamlı ilişkinin genişletilmesi uğruna geleneğin ve Sünniliğin boyutlarının korunması zaten hemen hemen tüm Müslüman toplumlarda mevcuttur.

Ahlâkî-hukukî metinlerin ortaya çıkarıldığı tarihsel ve sosyal bağlamın ihmal edilmesi, *fıkıh*'ta ulaşılan spesifik hükümlere metinsel 'delil' veya 'kanıt' sağlamak için basit ve kolay bir yoldu. Gerçekte, kukukun metinsel delillere dayalı gelişimi İslam hukukunun teşekkül sürecinde o denli baskındı ki dokunulmaz kabul edilmişti. Amaç, gelişmekte olan hükümlerin doğrudan Kur'an'ın ve Peygamber'in hadislerinin metinlerine dayandığı izlenimini vermektir. Bu düşüncenin sonucu şu olmuştu: Kur'an veya Sünnet'te [konuyla ilgili] açık metinler bulunmasa da, bir hükümle

sadece uzaktan ilişkilendirilen metinler bir hüküm için destekleyici kanıt olarak kullanılmıştı. Kur'ân'ın ahlâkî-hukukî metinleri konusunda bu yaklaşım Müslümanların *tefsir* ve *fıkıh* geleneklerinin önemli bir parçası olarak kalmıştır.

Bununla birlikte hem Kur'ân'ın ahlâkî-hukukî metinlerini modern dönemin yeni ve spesifik problemlerini çözmek için ele almamız gerektiğinde hem klasik *tefsir*'in hem de *fıkıh*'ın yaklaşımlarını yetersiz bulduğumuzda önemli problemler ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden ilim adamları şunu sorabilir, "Bunların yerine yeni bir çerçeve geliştirilebilir mi?" Bir cevap, açıkçası aşırı bir cevap, bizim sözde modern problemlere itibar etmemize gerek olmadığı, çünkü modern öncesi dönemde ulaşılan cevapların bugün de aynıyla uygulanabileceğidir. İkinci ve aynı derecede uç bir cevap da geçmişin mirasını atmalı, Kur'ân ve Sünnet'teki güç metinleri ihmal etmeli ve kendi zamanımıza uygun olduğunu düşündüklerimizi bir şekilde geliştirmeliyiz şeklindedir. Bu cevap Kur'ân metnini çağdaş yaşamdan dışlamaktadır. Üçüncü cevap ise arada bir yerde durmakta ve aradığımız çözümler ile Kur'ân metni arasında güçlü ilişkiyi devam ettirmemiz gerektiğini savunmaktadır. Kur'ânî değerler ve ahlâkî-hukukî konular sorunuyla en çok ilişkili olan bence bu üçüncü cevaptır. Eğer biz insan hakları, kadın hakları, toplumun nasıl yönetilmesi gerektiği, Müslümanların Müslüman olmayanlarla ilişkisi, cihat ve savaş meseleleri gibi çağdaş konuları halletmek istiyorsak, Kur'ân'a yaklaşma, yorumlama ve anlama hususunda yeni bir yolun bulunması gerekir. Bu meseleyi dikkate alarak Kur'ân'ın ahlâkî-hukukî metinlerinin yorumu için aşağıdaki model teklif ediyorum. Bu model bir anlamda kitapta sunulan fikirlerin bir özetidir. Okuyucular bu modelin belli bileşenleriyle ilişkili detayları kitap boyunca bulabilir.

Modelin Unsurlarının Kısa Açıklaması

Sayfa 150'de ana hatları belirlenen modele göre anlam etkileşimlidir [interactive]: Okuyucu metnin anlamının üretilmesine dâhil olur. O basit bir şekilde anlamı 'alan' pasif bir alıcı değildir. Aşağıdaki tablo yorum aşamalarını sunmakta ve anlamın aktif bir şekilde geliştirilmesine izin vermektedir. Bu aşamalar Kur'ân'ı yorumlayanlara metni bir bağlama yerleştirme ve akabinde onu daha yaratıcı bir biçimde yorumlama imkânı sunar.

Yorum Modeli

Metin

I. Aşama

Metnin Dünyasıyla Karşılaşma

II. Aşama

Eleştirel Analiz

Dilsel

Edebî bağlam

Edebî biçim

Paralel metinler

Geçmiş örnekler

III. Aşama

İlk Muhataplar İçin Anlam

Sosyo-tarihsel bağlam

Dünya görüşü

Mesajın doğası: hukukî, teolojik, ahlâkî

Mesaj: evrensele karşı bağlamsal

Bu mesajın Kur'an'ın genel mesajıyla ilişkisi

IV. Aşama

Günümüz İçin Anlam

Günümüz bağlamını analiz

Sosyo-tarihsel bağlama karşı günümüz bağlamı

İlk muhataplardan günümüz muhataplarına anlam

Mesaj: evrensele karşı bağlamsal

Bugün uygulama

I. Aşama:

Karşılaşma

Metin ve onun 'dünyası'na genel ve geniş bir aşinalık kazanma.

II. Aşama:

* Bu aşamada biz, metni ilk muhataplar topluluğu ya da günümüzdekilerle ilişkilendirmeden, onun çeşitli yönlerini keşfederek kendisi hakkında ne dediğiyle ilgileniriz.

* Dilsel: Bu; metnin dili, kelimelerin ve ifadelerin anlamı, ayetin veya ayetlerin sözdizimi ile genel olarak metinle bağlantılı dilsel ve gramatik konularla ilgilidir.

* Edebi Bağlam: Söz konusu metin (ayet ayetler) belli bir sure veya daha geniş ölçekte Kur'ân'da nasıl bir fonksiyon icra eder. Örneğin ayet veya ayetlerin öncesinde veya sonrasında gelenler; edebi tarzının yanı sıra metnin dizilişi ve yapısı.

* Edebi Form: Metnin tarihsel, bir dua, bir mesel, bir kıssa veya bir hukukî hüküm olup olmadığını belirleme. Pasajın edebi formu ile anlamı birbiriyle bağlantılıdır.

* Paralel Metinler: Kur'ân'da incelediğimiz metne benzer olan diğer metinlerin var olup olmadığını, eğer varsa ne kadar benzer veya farklı olduğunu ortaya çıkarma.

* Geçmiş Örnekler: İçerik veya önem bakımından benzer olan metinlerle, bu metinlerin ilgili metinden önce mi yoksa sonra mı vahyedildiğini belirleme.

III. Aşama:

Metni Kur'ân'ın ilk muhatapları ile ilişkilendirme

* Bağlamsal Analiz: Söz konusu metne ışık tutacak tarihsel ve sosyal alana ilişkin bilgi; Kur'ân'ın Hicaz'daki ilk muhataplarının dünya görüşü, kültürü, adetleri, inançları, kuralları, değerleri ve kurumlarının analizi. Bu, metnin hitap ettiği belli kişileri, onların nerde durduklarını ve (örneğin siyasî, hukukî, kültürel, ekonomik) spesifik konuların ortaya çıktığı zamanı/şartları araştırmayı kapsayacaktır.

* Metnin taşıdığı mesajın hukukî, teolojik ve ahlâkî doğasını belirleme.

* Metnin odak noktası olarak görünen temel ve özel mesajları keşfetme; mesajın (bir duruma, kişiye veya bağlama özel değil de) muhtemelen evrensel veya ilk muhatap topluluğun bağlamına uygun özel bir mesaj olup olmadığını ve değerini/mesajın değerler hiyerarşisinde nerede yer aldığını soruşturma.

* Temeldeki mesajın, Kur'an'ın daha geniş hedef ve ilgileriyle nasıl ilişkili olduğunu düşünme.

* Metnin ilk topluluk tarafından nasıl algılandığını, nasıl yorumladıklarını, anladıklarını ve uygulandığını değerlendirmek.

IV. Aşama:

Metnin şimdiki bağlamla ilişkisi:

* Söz konusu metnin mesajı ile ilgili görünen bugünün ilgilerini, problemlerini ve ihtiyaçlarını belirleme.

* Metinle ilişkili olan şuanın sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel bağlamını keşfetme.

* Metnin mesajında yüklü olan spesifik değerleri, normları ve kurumları keşfetme.

* Mevcut bağlamı iki bağlam arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları anlamak için ilgili metnin sosyo-tarihsel bağlamıyla mukayese etmek.

* Her iki bağlamın arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları dikkate alarak Kur'an'ın ilk muhatapları tarafından anlaşıldığı, yorumlandığı ve tatbik edildiği şekliyle metnin anlamının günümüz bağlamıyla ilişkisini kurmak.

* Metnin taşıdığı mesajın veya hususi oluşunu ve Kur'an'ın daha geniş amaçları ve ilgisiyle ne derece ilgili olup olmadığını değerlendirmek.

Yukarıdaki noktalar söz konusu metnin mesajının güncel bağlama uygulanışına öncülük edecek ve çağdaş çevreye daha iyi bir düzeyde uyarlanmasına izin verecektir.

Klasik *tefsir* oldukça iyi bir şekilde birinci ve ikinci aşamayı, yanı sıra üçüncü aşamanın bazı unsurlarını içerir. Üçüncü bölümün çoğunluğu

ile dördüncü bölüm modern öncesi dönemde Kur'ân'ın ahlâkî-hukukî içeriğinin yorumlanması gayesi için önemli ya da ilgili görülmemiştir.

Geçen 1400 yıldır birçok tabaka/katman Kur'ân metni üzerine, muhtemelen bizzat Kur'ân'ın kendisi adına geliştirilmiş olan hükümler üzerine inşa edilmiştir. Bugün Müslümanlar 'İslam hukuku' hakkında konuştuğunda öncelikli olarak *fıkıh*'a göndermede bulunurlar. Nadiren geriye gitme ve Kur'ân'ın aktüel metnini incelemeye ihtiyaç duyarlar. Daha önemlisi, Kur'ân, klasik *fıkıh* içerisinde ulaşılan kararlar ve hükümler ışığında okunmuştur, başka türlü değil.

Biz eğer Kur'ân'ın ahlâkî-hukukî metinlerinde bu tarz bir yorumu takip edersek bugünün problemleri ve ilgilerini Kur'ân'ın metninde bulunan rehberlikle ilişkilendirmede çok az bir yol kat edeceğiz. *Fıkıhın* veya hukukî hükümlerin rehberliğini aracı edinme, kişinin kendi varlığı ve gerçekliği ile Kur'ân arasında daha yakın bir ilişki kurarken yirmibirinci yüzyılın Müslümanları üzerinde gereksiz bir sınırlamaya sebep olur. Burası metne yeni bir tarzda yaklaşmanın önemli hale geldiği yerdir. Bu kitap, içinde yorum, Kur'ân ve çağdaş gerçekliklerimiz hakkında düşünebileceğimiz bir çerçeve sunmaktadır. Ben bir metnin literal okunması ile literal bir okumaya dayalı hükümler arasındaki bağlantıyı sorunsallaştırmaya çalıştım. Metnin literal okunmasının Kur'ân'ı anlamada yetersiz ve etkisiz bir yol olduğunu savundum. Metnin literal anlaşılması bazılarının zannettiği kesinliği sağlamaz.

'Anlam'a farklı açılardan bakılabilir. Klasik araştırmacılar için anlamın belirsizliği kesin ve kolay uygulanan hukuk sistemi formüle etme adına mümkün olan yerlerde engellenmeliydi. Klasik Müslüman ilim faaliyetinin Hukuk ve *tefsir* sahasında metinle açık bir biçimde ilişkili olan hükümleri geliştirme yollarından biri metinde var olan anlam çeşitliliğini daraltmak suretiyle gerçekleşiyordu. Bu kitapta ben anlamın çoğu zaman belirsiz olduğunu savundum. Bu, metnin kendi çağdaşları veya aktarımından sonra onları takip eden diğer kuşaklar için anlaşılabilir olduğunu söylemek değildir. 'Belirsiz' ifadesi ile kastettiğim biz ulaşılabilir anlam çeşitliliğini sadece bir veya iki anlamla daraltamayız: biz sonraki kuşaklar için yeni anlam ve anlamaları bulmalarına imkan sunan seçeneği muhafaza etmeliyiz.

Bütün kitap boyunca göstermeye çalıştığım gibi, Kur'ân'a, hatta onun ahlâkî-hukukî metinleriyle ilişkiye sınırlar tayin etme uygun de-

ğildir. İlk Müslümanlar için Kur'ân metni onların tecrübeleri ve sosyal kurumlarıyla yakından ilişkiliydi. Onların kendi dönemlerindeki durumlarıyla metnin onlardan istediği şeyler arasında herhangi bir çatışma yoktu. Buna karşın şartlar değiştiğinde metne atfettiğimiz anlamların belli yönleri de değişmek durumundadır; en azından vurgularında değişme olmalıdır. Diğer bir ifadeyle biz metnin çağdaş realiteye açıklığı hakkında konuşuyoruz.

Eğer anlam esnek ve değişime müsaitse, yani zamana, dilsel bağlama ve sosyo-tarihsel şartlara bağlıysa bu, bizim metne yönelik yaklaşımımızın temel bir yanını oluşturmak zorundadır. Ben bir de Kur'ân'daki tüm metinlerin aynı tarzda okunmaması gerektiğini göstermeye çalıştım. Çünkü belli tip ayetlerde, örneğin 'Gayb' ile ilişkili metinlerde yüksek derecede esneklik vardır. 'Gayb'a atfettiğimiz anlamlar, hakkında hiçbir tecrübeye sahip olmadığımız hatta tasavvur dahi edemediğimiz bir şeyden bahsettiğimizden dolayı sadece tahminlerden ibarettir. Buna rağmen Gayb alanına ilişkin hususlarda Kur'ân yine de bize tanıdık olan kelimeler kullanır. Böylece o, 'bilinmeyeni' bizim yaşamış tecrübemizle ilişkilendirir. Bu aynı zamanda metnin atıfta bulunduğu gerçeklikle insan tecrübesi arasında bir boşluğu olduğunu gösterir.

Ben bir de bu yaklaşık anlamın Kur'ân'ın diğer metinlerine de uygulanabilirliğini göstermeye çalıştım. Amacım bir metnin literal anlamına kolayca ve kesin olarak ulaşılabilir olduğunu sıkıca savunan düşünceye karşı çıkmak olmuştur. Kur'ân'ın büyük bölümünün anlam bakımından belirlenemez olarak görülebileceğini gösterebilirsek aynı yaklaşımın ahlâkî-hukukî metinlere uygulanamayacağını hiçbir gerekçesi yoktur. Bu metinlerin anlamları bir de, kendisine atfettiğimiz anlamların belli yönlerinin gerçekte zaman içinde değişmiş olduğu anlamında tabii olarak esnektir. Bu değişimler Müslüman toplumlarda farklı zamanlarda var olan sosyal, siyasal, tarihsel ve entelektüel durumlara bağlı olmuştur. Bir metnin anlamının bazı yönlerine vurgu yapılmışken diğer yönlerine daha az önem verilmiştir. 1400 yıldan fazladır hiçbir değişiklin olmadığına dair aksi yönde kanıtlar bulunsa da bu vurgu veya vurgusuzluk spesifik bağlamlarla ilişkili daimi bir süreçtir. İslam'ın çok erken dönemlerinde dahi değişiklikler meydana gelmiştir ve kitap boyunca ben bunların örneklerini serdettim.

Geçmişte birden çok anlam üretmeyi engelleme, bir toplumun si-

yasal, ekonomik, entelektüel ve sosyal gelişimi yavaş olduğunda ve tarihsel süreklilik mevcut bulunduğu anda ancak başarılı olmuştur. Buna karşı o zaman bile biz, mevcut duruma karşı çıkan ve *içtihadın* kapsamını genişletmek için yeni fikirler ve hukuku geliştirmek için de enstürümanlar öne süren Müslüman âlimler bulmaktayız. Öte yandan modern dönemdeki hızlı gelişmeler Müslümanlara önemli sorunlar sunar. Bu değişiklikler toplumun gelişimi ile ahlâkî-hukukî metinlerdeki çoklu anlamı bastırma arasındaki modern öncesi bağın sabitliğini tehdit etmiştir. Biz şuan Müslüman araştırmacılar olarak Kur'ân'ın ahlâkî-hukukî metinlerine yeni tarzlarda yaklaşma teşebbüslerini görmekteyiz. Bazıları toplumdaki gelişmeleri İslam'ın temel metinleriyle, özellikle de Kur'ân'la ilişkilendirmenin yeni bir yolunu bulmaya çabılıyor. Bu kitap ayrıca bu projeye de katkı sağlamaktadır. Toplumun Kur'ân metnine sabitlemek için bir çerçeve teklif etmektedir. Kitap Müslüman entelektüeller ve İslamî metinleri çalışan diğer ilim adamları arasında daha ileri bir tartışma ve analizi tetiklemeyi amaçlamaktadır; nihâî 'problemsiz' cevaplar sunmaya girişmemektedir.

Sonuçta ben ahlâkî-hukukî metinlere özel atıfla Kur'ân'ın değerler hiyerarşisi düşüncesini ortaya koymaya çalıştım. Bu düşünceler ille de klasik *tefsir* veya *fıkıh* geleneklerine, yahut Tanrı, Ahiret ya da helal-haram olarak ifade edilenler gibi temel inançlara (*erkanu'l-iman*) karşı değildir. Her ne kadar yorumlanmalarında belirsizlikler olabilirse de anlamlar İslam'ın temel yapısının parçasıdır. Buna karşın, son derece karmaşıklığın ve belirsizliğin bulunduğu öğretimsel değerler⁴ veya uygulanımsal değerler gibi ahlâkî-hukukî metinlerin daha problemlili yönlerinde biz yorumu yeni istikametlere doğru yönlendirecek fikirler geliştirmekten emin olmalıyız. Bu *fıkıh* ve *tefsir* geleneklerini atmak anlamına gelmez. Ancak

---

4 Yazar kitabın son bölümünde Kur'ân'daki değerler hiyerarşisine dair tasnifler ve kavramsallaştırmalarda bulunmaktadır. Burada o bölüme atıf yapmaktadır. Buna göre uygulanımsal değerler koruyucu değerlerin uygulanmasında kullanılan spesifik önlemlerdir. Örneğin hırsızlık yasağı, böyle bir suçu işlemekten sakınmayanlara karşı özel önlemler olarak toplumda uygulanmaktadır. Bu hususta Kur'ân erkek olsun kadın olsun hırsızlık yapanların elinin kesilmesini emretmektedir. (Maide 5/41) Burada hırsızlık koruyucu değerken, bunu uygulamaya yönelik getirilen el kesme cezası da uygulamaya dönüktür. Yazara göre öğretimsel değerler nüzul döneminde ortaya çıkan spesifik problemlere karşı alınan ve uygulanması emredilen önlemlerdir. Kur'ân'ın büyük bir kısmının böylesi değerlerden oluştuğu görülmektedir. Birden çok kadınla evlilik, erkeklerin kadınlara kavvâm olması, anne- baba gibi belli kişilere iyilik yapılması, inananlarla dostluk kurulmaması emri vd. bu duruma örnek olarak verilmektedir. Bk. Saeed, *Interpreting the Qur'ân*, 134-138. (çev.)

Müslümanın Kur'ân karşısındaki tavrına basitçe bir yaklaşımın problemlili olduğunun farkında olmaktır. Bu kitap, İslami disiplinlerin oluşum sonrası dönemlerinden beri solmuş olan dinamizmi öne çıkarmaya girişmektedir.

Kaynakça

Rahman, Fazlur, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*, Chicago, IL, University of Chicago Press, 1982, p. 133.

Arkoun, Mohammed, *Rethinking Islam: Common Questions, Uncommon Answers*, trans. Robert D. Lee, Boulder, CO: Westview Press, 1994, p. 43.